

# जैवविविधता वाचवणे, पृथ्वीचे भविष्य सुरक्षित करणे

राष्ट्रीय जैवविविधता मिशन मानवता आणि निसर्ग यांच्यातील अकार्यक्षम संबंध कमी करण्यास मदत करू शकते

गेटी इमेजेस/आयस्टॉकफोटोफोटोकॉर्प/गेटी इमेजेस/आयस्टॉकफोटो

या जागतिक पर्यावरण दिनानिमित्त (५ जून) आपल्या विशाल देशात कोरोनाव्हायरस साथीच्या रोगाची नवी सुरुवात होत असताना, निसर्गाशी आपले संबंध पुन्हा निर्माण करण्याच्या मार्गावर आपण विचार केला पाहिजे. भारताची विशाल आणि समृद्ध जैवविविधता देशाला एक अनोखी ओळख देते, ज्याचा आपल्याला अभिमान वाटू शकतो. जमीन, नद्या आणि महासागरांमधील विविध परिसंस्था आपल्या लोकांना अन्न पुरवतात, सार्वजनिक आरोग्य सुरक्षा वाढवतात आणि पर्यावरणीय आपत्तींपासून आपल्याला वाचवतात. आपली जैवविविधता आध्यात्मिक समृद्धीचा एक निरंतर स्रोत म्हणूनही कार्य करते, जी आपल्या शारीरिक आणि मानसिक कल्याणाशी जवळून जोडलेली आहे.

## जंगलांचे आश्चर्यकारक मूल्य

आणि जैवविविधतेद्वारे प्रदान केलेल्या सर्व परिसंस्था सेवांचे नेमके आर्थिक मूल्य माहित नसले, तरी अंदाज ानुसार केवळ आपल्या जंगलांना दरवर्षी एक ट्रिलियन रुपयांपेक्षा जास्त किंमतीच्या सेवा मिळू शकतात. गवताळ प्रदेश, पाणथळ प्रदेश, गोड्या पाण्यातील प्राणी आणि सागरी प्रदेश यांच्याबाबतीत हे मूल्य किती मोठे असेल याची कल्पना करा.

दुर्दैवाने, आज आपल्याला सार्वजनिक आरोग्याच्या सर्वात वाईट संकटांपैकी एकच नव्हे तर जगभरातील जैवविविधतेत ही घट झाली आहे. जागतिक स्तरावर, आपण 2000 पासून 7% अबाधित जंगले गमावली आहेत आणि अलीकडील मूल्यांकनअसे सूचित करते की पुढील अनेक दशकांमध्ये दहा लाखांहून अधिक प्रजाती कायमच्या नष्ट होऊ शकतात. आपला देश या ट्रेडला अपवाद नाही.

हवामान बदल आणि सध्या सुरू असलेल्या साथीच्या रोगामुळे आपल्या नैसर्गिक परिसंस्थांवर अतिरिक्त ताण पडेल, जरी हे स्पष्ट होत आहे की निसर्गाशी आपले अकार्यक्षम संबंध दुरुस्त करणे हा हवामान बदल कमी करण्याचा आणि भविष्यातील संसर्गजन्य रोगांच्या प्रादुर्भावाला कमी करण्याचा एक मार्ग आहे ज्यामुळे अकल्पनीय दुःख होऊ शकते. अशा प्रकारे जैवविविधता जतन करणे हे आपल्या लोकांच्या सामाजिक, आर्थिक आणि पर्यावरणीय कल्याणाशी थेट संबंधित आहे. आपण सर्व सजीवांसाठी एक आरोग्य या संकल्पनेचा पुनर्विचार आणि पुनर्कल्पना केली पाहिजे, ज्यात आपल्या कृषी प्रणाली टिकवून ठेवणार या मातीतील अदृश्य बायोटाचा समावेश आहे.

## या क्षेत्रातील गुंतवणूक

सुदैवाने, आमचे सरकार सामाजिक गरजा पूर्ण करण्यासाठी जैवविविधता विज्ञानातील मोठ्या गुंतवणूकीचा विचार करित आहे. 2018 मध्ये, पंतप्रधान विज्ञान, तंत्रज्ञान आणि नाविन्यपूर्ण सल्लागार परिषद (पीएम-एसटीआयएसी) पर्यावरण, वन आणि हवामान बदल मंत्रालयाशी सल्लामसलत करून आणि इतर मंत्रालयांनी जैवविविधता आणि मानवी कल्याण (एनएमबीएचडब्ल्यूबी) या महत्वाकांक्षी राष्ट्रीय मिशनला मान्यता दिली. बंगळुरुस्थित जैवविविधता सहयोगी राष्ट्रीय जैवविविधता प्राधिकरणाबरोबर सल्लामसलत करण्यासाठी आणि मिशनचे रस्ते नकाशे तयार

करण्यासाठी काम करीत आहे जे सार्वजनिक, शैक्षणिक आणि नागरी समाज क्षेत्रांमधून देशातील अग्रगण्य जैवविविधता विज्ञान आणि संरक्षण संघटनांच्या गाभ्याद्वारे चालविले जाईल.

या मोहिमेमुळे भारताच्या नैसर्गिक वारशाचे पुनर्संचयन, संवर्धन आणि शाश्वत वापर करण्याचे विज्ञान बळकट होईल; विशेषतः कृषी, परिसंस्था सेवा, आरोग्य, जैव-अर्थव्यवस्था आणि हवामान बदल कमी करण्याच्या सर्व विकासात्मक कार्यक्रमांमध्ये जैवविविधतेचा एक महत्वाचा विचार म्हणून एम्बेड करा; नागरिक आणि धोरणाभिमुख जैवविविधता माहिती प्रणाली स्थापित करा; भारताचे राष्ट्रीय जैवविविधता लक्ष्य आणि संयुक्त राष्ट्रांची शाश्वत विकास उद्दिष्टे (यूएन एसडीजी) पूर्ण करण्यासाठी सर्व क्षेत्रांमध्ये क्षमता वाढविणे आणि वाढविणे.

शिवाय, या मोहिमेमुळे भारताला (जागतिक भूक्षेत्राच्या केवळ 2.3% भागावर जागतिक जैवविविधतेच्या जवळजवळ 8% भागाचे घर आहे आणि 36 जागतिक जैवविविधता हॉटस्पॉटपैकी चार विभाग ांचा समावेश आहे) नैसर्गिक मालमत्तेचे संरक्षण आणि सामाजिक कल्याण यांच्यातील संबंध दर्शविण्यासाठी एक नेता म्हणून उदयास येऊ देईल.

### एक महत्वाची चौकट

सीओव्हीआयडी-१९ च्या सध्या सुरू असलेल्या प्रसारामुळे हे मिशन सर्वात महत्त्वपूर्ण राष्ट्रीय उपक्रमांपैकी एक आहे. या साथीमुळे मानवता आणि निसर्ग यांच्यातील अकार्यक्षम संबंध उघड झाले आहेत आणि संसर्गजन्य रोगांचा उदय या समस्यांकडे आपण तातडीने लक्ष दिले पाहिजे; अन्न आणि पौष्टिक घटक सुरक्षेचा अभाव; ग्रामीण बेरोजगारी; आणि हवामान बदल, निसर्ग, ग्रामीण लँडस्केप आणि सार्वजनिक आरोग्यावर सर्व ताण. या गंभीर आणि परस्परंशी संबंधित मुद्द्यांना प्रतिसाद म्हणून, मिशन एक समग्र चौकट, एकात्मिक दृष्टीकोन आणि व्यापक सामाजिक सहभाग प्रदान करते.

मिशनच्या व्यापक प्रयत्नांमुळे भारताला आपली नैसर्गिक मालमत्ता लाखो कोटी रुपयांची पुनर्संचयित करण्याचे आणि त्यात वाढ करण्याचे अधिकार मिळतील. शमन कार्यक्रमांमुळे हवामान बदल आणि साथीचे रोग आणि पूर यांसारख्या इतर नैसर्गिक आपत्तींचे परिणाम कमी होतील. आपण कृषी उत्पादन प्रणालीचे पुनरुज्जीवन करू शकतो आणि जैवविविधतेवर आधारित शेतीतून ग्रामीण उत्पन्न वाढवू शकतो आणि जीर्णोद्धार आणि निसर्ग पर्यटनात लाखो हरित रोजगार निर्माण करू शकतो. भारताच्या निकृष्ट जमिनींमधील जीर्णोद्दाराच्या कारवाया, ज्या आपल्या जमिनीच्या जवळजवळ एक तृतीयांश आहेत, केवळ कित्येक दशलक्ष रोजगार निर्माण करू शकतात.

या मोहिमेमुळे भारताला जैविक विविधता करार (सीबीडी) आणि दारिद्र्य निर्मूलन, न्याय आणि समता आणि जीवनसंरक्षण ासह महत्वाच्या सामाजिक प्रश्नांशी संबंधित संयुक्त राष्ट्रांच्या एसडीजींसाठी Social Development Goals SDG नवीन चौकटीअंतर्गत आपल्या वचनबद्धतेची पूर्तता करण्यास मदत होईल. यामुळे जैवविविधता टिकवून ठेवण्यासाठी, सामाजिक एकात्मतेला चालना देण्यासाठी आणि एका महत्वाच्या ध्येयामागे जनतेला एकत्र आणण्यासाठी वचनबद्ध एक मजबूत राष्ट्रीय समुदाय तयार होईल.

मिशन कार्यक्रमांमध्ये नद्या, जंगले आणि मातीचा ऱ्हास आणि हवामान बदलापासून चालू असलेल्या धोक्यांसह असंख्य पर्यावरणीय आव्हानांवर निसर्गावर आधारित उपाय दिले जातील, ज्याचे उद्दीष्ट हवामान-लवचिक समुदाय तयार करणे आहे. वैज्ञानिक माहिती, विशेषतः भूस्थानिक माहिती आणि धोरणाशी संबंधित, संरक्षण आणि परिसंस्था व्यवस्थापनासाठी धोरणांच्या विकासाला मार्गदर्शन करू शकते.

तितकेच महत्वाचे म्हणजे, मानवी आरोग्याला प्राणी, वनस्पती, माती आणि पर्यावरणीय आरोग्याशी जोडलेला मिशनचा "एक आरोग्य" कार्यक्रम, अनपेक्षित सार्वजनिक आरोग्य आव्हानांसाठी हस्तक्षेपक्षमतेसह भविष्यातील साथीच्या रोगांना कमी करण्याची प्रतिबंधात्मक क्षमता आहे. अन्न आणि पौष्टिक सुरक्षेवर निर्देशित अतिरिक्त कार्यक्रमासार्वजनिक आरोग्याच्या परिणामांवरही परिणाम करतील.

### संवर्गाची गरज

एकविसाव्या शतकातील प्रचंड आणि गुंतागुंतीच्या पर्यावरणीय आव्हानांचा सामना करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या मानवी संसाधनांच्या मजबूत आणि विस्तृत संवर्गाची आपल्याला गरज आहे हे नियोजित मिशन ने ओळखले आहे. यासाठी शाश्वतता आणि जैवविविधता विज्ञानातील सर्वोच्च क्षमतेच्या प्रशिक्षण व्यावसायिकांना प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे, तसेच नागरी समाजाच्या प्रसारात गुंतवणूक करणे आवश्यक आहे. बालवाडीपासून पदव्युत्तर स्तरापर्यंत लाखो विद्यार्थ्यांसाठी पर्यावरणशिक्षणातून सांस्कृतिक बदल करून पर्यावरणीय बदलाचा फायदा कायम ठेवला जाईल आणि पुढे नेला जाईल.

शेवटी जैवविविधता सर्वत्र आहे आणि आपण आपल्या दैनंदिन जीवनात जैवविविधतेशी सतत संवाद साधतो. सार्वजनिक गुंतवणूक, मग ती धोरणआखणीच्या क्षेत्रात असो, किंवा जैवविविधतेचा शोध, पुनर्स्थापना आणि संवर्धन असो, नियोजित मिशनचा एक महत्वाचा घटक आहे.

आज गेल्या महिन्यात साजरा करण्यात आलेल्या आंतरराष्ट्रीय जैविक विविधतेच्या दिनाच्या निमित्ताने पृथ्वीवरील सर्व जीवनाचे संगोपन करण्याच्या आपल्या प्रतिज्ञेचे नूतनीकरण करण्यापलीकडे काहीही महत्वाचे असू शकत नाही.

कमल बावा हे बंगळुरुस्थित अशोक ट्रस्ट फॉर रिसर्च इन इकॉलॉजी अँड एन्व्हायर्नमेंटचे (एट्री) अध्यक्ष असून सध्या ते जैवविविधता सहयोगी संस्थेचे नेतृत्व करतात. व्यक्त केलेली मते वैयक्तिक आहेत

the\_thinking\_treet3  
THRIVING FOR SUSTAINABLE FUTURE